

Enea Silvio Piccolomini broni poezji. Fragment listu do Zbigniewa Oleśnickiego z 27 października 1453 roku, z rękopisu BJ 173 wyd. na nowo, tł., uwagi wstępne i przyp. Juliusz Domański, Warszawa 2018, Instytut Filologii Klasycznej UW (Minuscula Humaniora, t. 1), ss. 205, [3]; Francesco Petrarca, *Moich siedem psalmów; Modlitwy*, tł. i oprac. Włodzimierz Olszaniec, Warszawa 2019, Instytut Filologii Klasycznej UW (Minuscula Humaniora, t. 2), ss. 105, [3]

„Minuscula Humaniora” to druga, obok „Biblioteki Renesansowej”¹, seria wydawnicza Instytutu Filologii Klasycznej Uniwersytetu Warszawskiego. Obie łączy nazwisko redaktora (Włodzimierz Olszaniec), staranna i przejrzysta szata graficzna, znakomite opracowanie redakcyjne i publikowanie zarówno tekstów oryginalnych, jak również ich polskich, paralelnych tłumaczeń, opatrywanych wprowadzającymi do lektury wstępami. Serię „Minuscula Humaniora” otwiera wydana w 2018 r. edycja fragmentu piętnastowiecznego listu Eneasza Sylwiusza Piccolominiego do Zbigniewa Oleśnickiego w obronie poezji. W 2019 r. ukazał się tom drugi z dziełami Francesca Petrarcki: *Moich siedem psalmów* i *Modlitwy*. Niniejsze omówienie ma za zadanie przybliżyć zawartość obu tomików.

Za opracowanie fragmentu listu Piccolominiego do Oleśnickiego odpowiadał Juliusz Domański. Zdecydował on oprzeć się na przekazie najpewniej oryginału, choć nie autografu Eneasza Sylwiusza, lecz „starannie wykaligrafowanego przez amanuensisa czystopisu” (s. 116) zachowanego w rękopisie 173 Biblioteki Jagiellońskiej. Z przekonania o zaniedbaniu tego *polonicum* „przez badaczy polskiej jesieni średniowiecza i początków polskiego renesansu” zrodziła się „książeczka”, która, jak chciał wydawca, ma podkreślać „doniosłość właśnie wątku obrony poezji” (s. 113) w korespondencji biskupa krakowskiego z sekretarzem cesarza Fryderyka III. W „Uwagach wstępnych” zamieszczono nie tylko zawarte zwykle w tego typu tekstach wyjaśnienia edytora dotyczące wprowadzonych do utworu zmian i koniektur (s. 116–117), ale również obszernie i przydatne omówienie refleksji nad filozofią i poezją (s. 7–112). Rozpoczyna się ono od podjętej pod koniec VI w. p.n.e. przez Ksenofantesa z Kolofonu krytyki antropomorficznych bogów przedstawianych przez Homera i Hezjoda, i obejmuje przegląd późniejszych stanowisk: Platona, Teagenesa z Region, Seneki, Boecjusza, Plutarcha z Cheronei, św. Bazylego, Orygenesza, św. Hieronima ze Strydonu, humanistów średniowiecznych (m.in. Makrobiusza, Bernarda z Tours, Jana z Salisbury, Alana z Lille) i z XIV–XV w. (m.in. Petrarcki, Boccaccia, Leonarda Bruniego). Juliusz Domański z filologiczną akrybią i krasomówczą

¹ Więcej informacji o tej serii na stronie: https://www.wuw.pl/pol_m_Serie-wydawnicze_Biblioteka-Renesansowa-348.html (3 XI 2020).

swadą subtelnie wydobywa z rozmaitych i licznych źródeł fragmenty odnoszące się do obrony poezji, sporu o wyższość filozofii nad poezją i – wreszcie – wyższości chrześcijaństwa nad dziedzictwem pogańskiej kultury klasycznej. Zaprasza też odbiorcę do podjęcia mozolnego trudu rekonstrukcji topiki obrony poezji. Wykorzystywano w niej silnie zakorzenione w tradycji metafory: pszczoły („czyli wybierania i przyswajania tego, co najlepsze”, s. 28)² i – stanowiącej jej chrześcijański odpowiednik – branki pogańskiej (*captiva gentilis*) oraz „złupienia Egipcjan” (*spoliatio Aegyptiorum*) służące „holistycznemu ujęciu pożytków z dorobku pogańskiej kultury” (s. 54). Domański słusznie zwraca uwagę, że na przestrzeni wieków dokonała się nobilitacja poezji i poety, i zrównanie ich z filozofią i filozofem, gdyż poezja staje się za pomocą swoich środków estetycznych „przesłaniem etycznym [–] skuteczniej niż dyskurs filozoficzny oddziałującym na wolę i uczucia” (s. 73). Zamykając „Uwagi wstępne”, Wydawca przypomniał refleksje o poezji rozsiane w pismach Piccolominiego poprzedzających list do biskupa krakowskiego. Chodzi o *Pentalogus* (1442), list do arcyksięcia austriackiego Zygmunta (Gratz, grudzień 1443), a poza nimi – szczegółowo zanalizowane – relację z dysputy kwodlibetalnej (*Quodlibet Viennense*) odbytej 25 listopada 1445 r. na wydziale sztuk wyzwolonych Uniwersytetu Wiedeńskiego w obecności cesarza Fryderyka III i jego świty oraz fragment dydaktyczno-pedagogicznego traktatu *De liberorum educatione* (1450), dedykowanego Władysławowi Pogrobowcowi. Edycję zamyka wykaz źródeł cytatów i kryptocytatów, który pozwala – w połączeniu z lekturą dzieła – zrozumieć, jak w praktyce Piccolomini, poeta i teoretyk zarazem, podejmując trud obrony *ars poetica*, w twórczy sposób wykorzystuje bogactwo znanej mu kultury humanistycznej i odsłania jej fascynację tradycją antyczną oraz odkrywanym na nowo skarbcem patrystyki chrześcijańskiej. Pozostaje, za Juliuszem Domańskim, mieć nadzieję, że jego edytorsko-translatorska praca „stanie się [–] bodźcem do zbadania, czy Piccolominiańska apologia poezji odegrała jakąś rolę w tworzeniu się pierwocin literackiego humanizmu renesansowego w Polsce tuż po połowie XV wieku” (s. 115).

Tom drugi serii udostępnia polskiemu odbiorcy *Moich siedem psalmów* Petrarcki i przypisywane mu *Modlitwy* w opracowaniu i przekładzie Włodzimierza Olszańca, który w ten sposób powraca do łacińskich pism tokańskiego poety³, ciągle słabo u nas znanych wobec braku spolszczonych wersji. Pozytywnie ocenić należy sam wybór: wszak jeśli chodzi o *Psalmi mei septem* mamy do czynienia ze zbiorem niewielkim, ale ważnym ze względu

² J. Domański zwraca też uwagę na drugie wykorzystanie metafory pszczoły – na określenie twórczości poetyckiej, procesu tworzenia poezji (s. 29, przyp. 28 na s. 124).

³ Por. F. Petrarca, *O niewiedzy własnej i innych; Listy wybrane*, przyg. do dr. W. Olszaniec, A. Gorzkowski, współpr. P. Salwa, Gdańsk 2004; idem, *Pisma podróżnicze*, tł. i oprac. W. Olszaniec, Warszawa 2009 (Biblioteka Renesansowa, t. 2).

na tematykę (wspominanie dawnych grzechów młodości, błędzenie na drodze do Boga), związki z Księgą Psalmów (a konkretnie z Ps 6, Ps 31 [32], Ps 37 [38], Ps 50 [51], Ps 101 [102], Ps 120 [130], Ps 142 [143]) oraz z *Secretum meum* i język, ponieważ to w nim łączą się ze sobą tradycja biblijna i antyczna. Na tę drugą wskazują echa dzieł m.in. Owidiusza, Cyce-rona, Horacego, Katullusa, Wergiliusza, Seneki (por. przypisy, s. 64–69). Reminiscencje z Pisma Świętego, tekstów rzymskich poetów, mówców, filozofów, Ojców Kościoła odsłaniają też imitacyjną metodę Petrarcki, określaną przez niego samego poprzez porównanie twórcy do pszczoły, zawarte w słynnym liście do Tommaso Caloira z Messyny (1350–1351), gdzie czytamy, że imitator, podobnie jak pszczoła, przetwarza zgromadzony materiał tak, aby powstało dzieło nowe i lepsze. Olszaniec słusznie i zgodnie z najnowszym stanem badań interpretuje *Psalmi mei septem* jako tekst cyzelowany przez całe niemal życie i ukończony ostatecznie w latach sześćdziesiątych XIV stulecia. Zgodzić też należy się z tezą, jakoby poprzez ten zbiór Petrarcka chciał zapisać się w pamięci potomnych raczej jako nowy Dawid, a nie tylko jego epigon. Wyraźny w tradycji rękopiśmiennej związek kolekcji siedmiu parafraz psalmów z dziesięcioma *Modlitwami* (*Orationes*), dostrzeżone podobieństwa motywów, tematów, zapożyczeń z *Psalmi* oraz ze znanych poecie autorów klasycznych uzasadnia też obecność *Modlitw* w wydaniu Włodzimierza Olszańca. Warto wreszcie zwrócić uwagę na fakt, że teksty zawarte w tomie drugim „*Minuscula Humaniora*” pozwalają rozpoznać w Petrarce nie tylko świadomego użytkownika literatury starożytnej, wybitnego naśladowcę i stylistę, ale również mistrza osobistego wyznania, w obliczu nieuchronnej śmierci uznającego swą grzeszność i szukającego nadziei w Bożym miłosierdziu.

W omawianych tomikach – i to w zasadzie jedyne „uchybiecie” prezentowanej tu serii – brakuje bezpośredniego wyjaśnienia, jakiego rodzaju dzieła będą ogłaszane na jej łamach. Na okładkach zamieszczono tylko zachęcające do lektury fragmenty wydawniczych recenzji i krótkie notki o wydawcach. Oczywiście, uważny, świadomy i dociekliwy odbiorca może po lekturze pierwszych dwóch książek pokusić się o definicję *minuscula humaniora*. Najogólniej rzecz ujmując, chodzi o teksty niewielkich rozmiarów, lecz o dużym znaczeniu dla kultury humanistycznej. Jeśli edycje *Psalmi* i *Orationes* Petrarcki oraz fragmentu listu Piccolominiego do Oleśnickiego miałyby wyznaczać jakieś cezury czasowe, to należałoby oczekiwać w (niedalekiej, mam nadzieję) przyszłości tekstów wzbogacających naszą wiedzę o humanizmie XIV–XV stulecia.

Marta Wojtkowska-Maksymik

Instytut Literatury Polskiej
Uniwersytetu Warszawskiego